

Ukrainian Historical Review /
Український історичний огляд
Issue 2 / Вип. 2 (2023) 121–137

DOI: 10.47632/2786-717X-2023-2-121-137

УДК 94:911.375.632(477.83-25)“16”(093)

ORCID 0000-0002-0604-4691

Maryana Dolynska
dr. of historical sciences, prof.
Ukrainian Catholic University
mardol@ucu.edu.ua

RECEPTION OF THE CULTURAL LANDSCAPE OF L'VIV HALYCH SUBURB IN THE FISCAL DOCUMENTS OF 1607–1608

L'viv burgher Stanislawus Anserinus, who held all possible magistrate positions during his life, from assistant clerk to burgomaster, in 1607–1608, implemented the ambitious task of general stock-taking of city property, in particular real estate. The idea was embodied in two voluminous documents: The Tax Register (named Shos) in 1607 and the Main Inventory of One Hundred Lanei in 1608. These two sources, together with the handwritten map of L'viv, dated 1686, form the source base of the research. The style and content of the documents allowed us to ask them a number of questions, the answers to which illustrate the early modern perception of the space of the L'viv suburbs, verbally framed by S. Anserinus.

The methodological principles of the ontology of urban space developed earlier in the Author's publications, with reference to the retrospective localization of real estate and the hierarchical classification of objects described by names, made it possible to show the relationship, connections, and interactions between the actual names and the denotations-objects of the L'viv Halych suburb. They allow us to reconstruct the cultural landscape at the beginning of the 17th century. First of all, this is manifested in Anserinus's (and possibly his contemporaries) understanding of topographic features and, on their basis, the administrative and infrastructural organization of the territory of the suburbs, as well as: interpretation of such measurement and tax units as "laneus," "tract," settlement, street, garden; hierarchical relationships between the objects to which the author of the documents applied these terms-concepts. The carefully written text of the tax register depicts the most recent (as of the date of its composition) objects of economic activity. Also, it reflects the history of the familiarization of the suburb using the basic tax unit "garden" ("orthus"). In addition, the basic concepts of S. Anserinus's tax dictionary include: "settlement," "vineyard," "mountain," and "river"; surprisingly, concepts that mean dwelling/building, such as "shack" or "home," are used extremely rarely. As a result of its territorial reference, the description vividly illustrates the duality of the concept of the street: linearity and flatness. It also shows the hierarchy of the concepts of "narrow street," "street," "road," and "way."

Мар'яна Долинська
докторка історичних наук, професорка
Український католицький університет

РЕЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРНОГО КРАЄВИДУ ГАЛИЦЬКОГО ПЕРЕДМІСТЯ ЛЬВОВА У ФІСКАЛЬНИХ ДОКУМЕНТАХ 1607–1608 рр.

Історики соціокультурних ландшафтів¹ нерідко мають до справи з джерелами, автори яких застосовували щодо тих самих об'єктів різні поняття й терміни. Особливо рясніють таким означувальним різноманіттям тексти ранньомодерного часу, які справляють враження геть не уніфікованих під оглядом ужитку назв просторових елементів. Зважаючи на це, досліднику важливо реконструювати класифікаційну систему, якої дотримувався упорядник того чи іншого документа, що уможливить розуміння логіки й механізмів тодішніх просторових уявлень. Для цього слід установити відношення, зв'язки та взаємодії між власне назвами і денотатами-об'єктами, тобто територією, котру означає назва. При тому необхідно розглядати й класифікувати не самі назви, а території, які вони описують².

Джерельну базу дослідження становлять фіскальні документи магістрату м. Львова. Вони не тільки є повноцінним джерелом для вивчення соціальної історії, а й деколи придатні для міждисциплінарних студій з історичної топографії, яка нерозривно пов'язана з історичною урбанонімікою. Використання внутрішньоміських назв як історичного джерела за допомогою класифікації об'єктів-місць, що їх означають ці назви³, є підставою для створення бази назв із нанесенням їх на топографічну підоснову. Це, своєю чергою, відкриває нову перспективу – прослідковувати такі явища, як поширення назви на інший об'єкт, відмирання назви зі зміною власника, співіснування однакових назв для різних об'єктів та інші. Крім того, тексти дозволяють уточнити розташування об'єктів гідромережі, рельєфу, а також вулиць, ланів та осад. На підставі попередніх досліджень можна

¹ Культурний краєвид, або культурний ландшафт (нім. Land Schaft, англ. Cultural Landscape), – термін, яким позначають взаємний вплив природних і антропогенних чинників на територію.

² M. Dolynska. A New Method of Classification of Named Items of 16th–18th Century Suburbs of Lviv // *Studia Geohistorica* 8 (2020) 45–57.

³ М. Долинська. Рецензія на: Віталій Михайловський. *Історія, мова, географія: топоніми середньовічного Поділля*. Київ: Темпора, 2021. 412 с., іл. // *Ukrainian Historical Review / Український історичний огляд* 1 (2022) 197–198.

стверджувати, що всі урбаноніми, згадані в цій документації, є традиційними (тобто їх не пропонував і не затверджував жоден офіційний орган); усі вони є просторовими (тобто на плані відображаються полігонами); межі територій неадміністративних утворень (які іменовані не від власника, а від характерної риси) мають розмиті топографічні межі⁴. Урбаноніми, як і інші назви, є двочленними, тобто складаються з уточнювального члена (власне назви) та узагальнювального члена (денотата), які відображають територіальне розміщення об'єкта і його найменування.

Чиншові й шосові реєстри м. Львова відомі з першої третини XVI ст. Це були списки чиншівників із малою кількістю пояснювальних вписів. У реєстрі платників чиншового податку 1527 р. безпосередньо після заголовка «Suburbium Halicien[si]» («Галицьке передмістя») є перелік 24 чиншівників, далі – заголовок «In Ponte Valach[scus]» («Волоський міст») для 30 платників, після підзаголовка «Platea Serdonum» («Чинбарська вулиця») вписано ще 21, а після «Ante portulam» («Перед воротами») – 6 власників нерухомості⁵. Інвентарі 1617, 1618 і 1626 рр. побудовані за зразком попереднього, XVI ст., із зазначенням назв вулиць.

У 1607 р. Станіслав Ансерін розпочинає роботу з укладання чиншових документів нового зразка. Прагнучи якомога повніше охопити весь обсяг об'єктів оподаткування, він пробує вибудувати власну ерархічну структуру нерухомості передмість м. Львова. У підсумку з'явилися податковий реєстр від 1607 р.⁶ і головний інвентар ста ланів від 1608 р.⁷ (далі – інвентар). Важливим допоміжним джерелом є рукописна мапа Львова 1686 р.⁸, формулювання написів якої переважно повторюють пояснювальні записи шосу 1607 р.

Станіслав Ансерін (бл. 1543–1622) був сином львівського ремісника Станіслава Генсяножки, його родина володіла нерухомістю в середмісті й на Краківському передмісті. Кар'єру урядника почав близько 1570 р. з посади заступника міського писаря⁹, потім був писарем, лавником, лонгером

⁴ М. Долинська. До питання методики класифікації урбанонімів як історичного джерела // *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»* 26 (2018) 18–32.

⁵ *Описи передмість Львова XVI-XVIII ст.* / упор. А. Фелонюк, т. 4. Львів 2014, с. 137–161.

⁶ *Описи передмість*, с. 29–31.

⁷ М. Долинська. Неопублікований список «Головного інвентаря ста ланів...» 1608 р. для міста Львова // *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка* 7 (2005) 89–105.

⁸ Рукописна мапа без назви // Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДДАУЛ), ф. 742, оп. 1, спр. 1073.

⁹ Б. Петришак. Час реформ: реорганізація устрою міської канцелярії Львова останньої третини XVI століття // *Архіви України* 1 (2017) 209, 211–213.

міської каси, райцею, декілька разів – бурмистром¹⁰. Правдоподібно, що добра освіта й довший час перебування на різних міських урядах спонукали Ансеріна до опрацювання власної системи опису передмість, метою чого було якомога повніше й доступніше пояснити реципієнтові документа (іншим урядникам?) структуру розташування нерухомості. Тут необхідно зауважити, що навіть сьогодні мешканці якогось міста переважно досить умовно уявляють собі його топографію. Кластерне сприйняття культурного ландшафту зафіксовано в 1570 р. автором люстрації Львівського староства¹¹. Оскільки реєстр 1607 р. та, особливо, інвентар 1608 р. був своєрідною відповіддю міста на здійснену королівськими урядниками люстрацію 1570 р.¹², Ансерін старався показати гомогенність (однорідність, суцільність) території передмістя щодо її юридичної приналежності і гетерогенність у використанні різними власниками. Документ 1607 р., ймовірно, не задовольнив його укладача, тому наступного року в комплексі з фіксацією іншої власності, з якої сплачувалися податки в котрусь із двох кас магістрату Львова, вирішив описати міську нерухомість, взявши за одиницю т. зв. «лани»¹³. Ідея була продуктивною, якщо врахувати, що перші дві земельні донації Львову здійснювалися з використанням лану як одиниці площі¹⁴. На час складання інвентаря сприйняття лану спотворилося¹⁵, однак завдяки цій зміні можна було бачити, кому саме належить на момент складання документа конкретна територія. Ймовірно, документ виконав свою основну функцію – інформувати магістратських урядників про розташування юридично залежної від міста території, але чомусь жодна із запропонованих Ансеріном форм не була запозичена в пізніших чиншових реєстрах. Винятком був реєстр 1636 р., що починався з переліку «domow, ogrodow, gruntow miesckich lwowskich na łanach osadzonych...»¹⁶.

Та хоч би що було причиною чи привидом до впровадження нової форми фіскальних документів, зрозуміло й очевидно, що структура розміщення нерухомості на Галицькому передмісті складалася під впливом природних чинників і, можливо, окремих інфраструктурних факторів – наприклад, мережі доріг, попереднього існування якихось поселень.

¹⁰ M. Kapral. *Urządnicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku*. Toruń 2008, с. 110–115, 215.

¹¹ М. Долинська. *Історична топографія Львова XIV–XIX ст.* Львів 2006, с. 132–133; De Lancis Centum et Proprietary Continetiag illorum // ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 1, спр. 391.

¹² М. Долинська. *Історична топографія*, с. 13–17.

¹³ Франконський лан – одиниця вимірювання земельних наділів у Польській Короні, дорівнювала 30 моргам (бл. 24,2 га).

¹⁴ М. Долинська. *Історична топографія*, с. 157–58.

¹⁵ Там само, с. 91–92.

¹⁶ *Описи передмість*, с. 205–218.

Детальний аналіз обох документів і порівняння їх між собою дає змогу не тільки уточнити територіальну прив'язку та межі окремих об'єктів нерухомості (осад, ланів, пасік, виноградників, ставів, лук тощо), а й досягнути зміни в термінології як власне назв¹⁷, так і об'єктів, які вони описують¹⁸ (вулиця, дорога, гостинець, осада, лан, гора), збагнути сенси, що вкладалися в ці об'єкти, а також визначити основні характеристики названих об'єктів.

Єрархічна структура документації

Побудова старшого документа (шосу) опирається на поділ на осад, деколи з поясненням щодо їхнього розташування. З контексту можна зробити висновок, що під цим поняттям розуміли групу розміщених поруч одне з одним домогосподарств – можливо, первісно відділену від іншої осаді незаселеними теренами.

Для кращого розуміння територіального розміщення об'єктів оподаткування урядник ділить осаді на «вулиці», а далі структурує на ще дрібніші одиниці (котрі переважно мають описовий характер, зразка «нижче [по схилу] від попереднього», «перейшовши вулицю» тощо). Спочатку для кожної осаді перераховуються її складові, далі, при конкретному описі, ці складові дрібняться на менші територіальні одиниці. При тому деколи формулювання пунктів переліку об'єктів оподаткування безпосередньо після заголовка «...осада» не цитується в підзаголовках із докладним переліком нерухомостей; що йдеться про ті самі утворення, можна зрозуміти виключно з контексту. Наприклад, після заголовка й пояснення, де лежить друга осада, написано: «ta ma swoje trzy ulicy», після чого йде їх перелік; про третю записано так: «A trzecia w gorze, kthorą zową Sokołowka», а в наступному тексті перед списком оподаткування: «Sokołowska ulica yedną tylko stroną w gorze, i na czele tychże łanow Freiborkowskich nad meatem Połtwey»¹⁹. Деколи безпосередній опис нерухомості якоїсь первісно заанонсованої «вулиці» починається не з повторення / переказу її назви / розташування з підрозділу, котрий у єрархії шосу займає нижчу сходинку щодо «вулиці», названої вище. Наприклад, у переліку «вулиць» другої осаді зазначено: «Jedna iest w końcu Szyrokiey ulicy, za kosciółem bernardynskim podle Psiego rynku, kthorą zową od locatora Palczykowską, na przedzie i na tyle, gdzie młyn iest, ktory Wroblęcym zową»²⁰. Натомість коли протоназва мала би повторитися перед безпосереднім переліком

¹⁷ Уточнювальний член назви.

¹⁸ Узагальнювальний член назви.

¹⁹ *Описи передмість*, с. 143, 145.

²⁰ Там само, с. 143.

домоволодинь, написано так: «Na przedniey ulicy Palczykowskiey ktora się poczyna podle domu Iwana Biłdahy»²¹.

Перша осада ділиться на чотири, мабуть, місцевості, бо в документі зазначено тільки назви без денотатів. У двох перших місцевостях після заголовків йде перелік нерухомості. Третя (Суха Воля під виноградниками), своєю чергою, поділяється на три «місця», котрі далі, як випливає з контексту шосу, названо «вулицями»; не цілком зрозуміло, чи автор уточнює пункт записом «Нижче виноградників», чи це є підпунктом зі своїм ще нижчим дробленням на менші місцевості. Друга «вулиця» Сухої Волі має тільки одне підпорядковане утворення. Третє місце-частина Сухої Волі ділиться на три утворення. Четверта місцевість – Личаків – поділяється на три вулиці з наступним дробленням.

Подібна складна структуризація опису характерна для другої та третьої осад. Друга має три «вулиці» й нижче дроблення їх на «передні» і «тильні» вулиці²² та якісь місця без уточнення. Єрархія третьої осади побудована так, що опис «вулиці» (перша вулиця від костелу отців бернардинів) указує на розміщення загалом, а далі йде поділ на конкретні елементи, які можна лінійно прив'язати до мапи. А об'єднуючи на плані три лінії, отримуємо полігон, тобто територію, котра в уявленні тогочасних урядників і мешканців належала до вулиці.

Для четвертої та п'ятої осад Ансерін не вніс навіть початкового поділу їх на «вулиці». Існує висока ймовірність того, що єрархічна структура була ідеєю автора, але йому самому деколи важко було дотриматися стрункості й очевидності поділу. Характерно, що нижчі одиниці переважно описові й уживаються або без денотата, або з денотатом «вулиця».

Така не надто струнка форма записів зумовила певні труднощі зі складанням єрархічної нумерації та, відповідно, трактуванням, котрі утворення належать іншим. Переважно при картографуванні це призвело до лінійного трактування найнижчих одиниць і площинного (у формі полігонів) – вищих, включно з осадами. Проте неоднакове структурування шосу є, безумовно, корисним для дослідника, оскільки подає більше інформації.

Зауваги Ансеріна щодо просторової структури Галицького передмістя

Пояснювальні вписи автора шосу дозволяють зробити певні припущення щодо його уявлення про структуру Галицького передмістя. Як уже згадувалося, основною опорною одиницею, на якій розміщувались об'єкти оподат-

²¹ *Описи передмість*, с. 143.

²² «Передня» і «тильна» є уточнювальними до узагальнювального *вулиця*.

кування, була осада. Для пояснень локацій Ансерін впроваджує також інші поняття, як-от лан, тракт і, як вказано вище, «вулиця».

Вже при описі першої осади щодо Сухої Волі (друга вулиця над Глинянським гостинцем) зазначено, що вона тягнеться «nad goscincem Glinianskim po yedney tylko stronie o miedze łanu Urbanowego»²³. Звідси впливає, що зазначена частина осади не перетинала сучасну Личаківську, а тягнулася вздовж неї трохи східніше від рогу з вул. Заньковецької, можливо, від рогу із Солодовою.

Стосовно другої осади автор на початку інформує, що вона міститься на Фрайборковському лані; далі при переліку конкретних нерухомостей він згадує шпитальний лан у формулюваннях «na Spitalnym łanie, od stuki tylko gruntu Freiborkowskiego, tamze za łocacią 1572 przyczynionej... »²⁴ та «a sam płac klinem [входить] o miedze spitalnego łanu»²⁵, що свідчить і про одиницю вимірювання «штуку», і про зміни первісного розташування ланів.

Завершення опису третьої осади супроводжується чималою кількістю згадок про лани; очевидно, вживання поняття «осада» тут було замало для уточнення локації: «Na ktorem yuz koniec łanom Freiborkowskim stanął. A daley poczynaia się ogrody przy Skalce na łaniech, ktore p. Maleckowski wielki rządca cracowski na spital s. Stanisława darował»²⁶. На рукописному плані також зазначено: «Tu koniec łanom Frayborkowskim i osadzie drugiej».

Важливим є застереження автора, що всі господарства четвертої осади містилися тільки на одному березі потоку Сорока (тобто лівому по течії), звідки впливає, що до переліку вписано нерухомості на всіх схилах нинішньої Цитаделі. До третьої осади Ансерін включив територію, обмежену сучасною лінією вулиць Волошина – Ковжуна – Ліста, що приблизно відповідають старому руслові Полтви, тобто все, що було за руслом, також підпадало під застереження «одного берега ріки».

П'ята осада складалася з декількох домогосподарств, розташованих між меліорованим руслом Полтви і Високим муром середмістя.

Перед загальним підсумком (365 одиниць нерухомості, названих виноградниками, фільварками, домами, халупами та городами) Ансерін вписує останнє топографічне уточнення: «Gdzie yuz według łanu niebosczyka p. Jana Rzessowskiego w tey ze tam ulice po prawey stronie za fortą od samey Połtwiey rzyki początek swoy biorą łany, na ktorych Krakowskie przedmiescie zasiadło»²⁷.

²³ *Описи передмість*, с. 139.

²⁴ Там само, с. 143.

²⁵ Там само, с. 209.

²⁶ Там само, с. 145.

²⁷ Там само, с. 155.

Ретроспекція загосподарювання Галицького передмістя

У прикінцевих заувагах для третьої осади після висновку, що всього тут є 144 халупи й городи, несподівано виринає поняття «тракт», яке не згадується ні в попередній, ні в наступній частині тексту: «Do tych czenssow nalezy... w tym trakcie pisac...»²⁸. Пояснити це можна тим, що територія третьої осади шосу відповідає т. зв. особливому тракту, описаному Ансеріном в інвентарі. Прикінцеві зауваги присвячені не периферійним теренам передмістя, а землям, що лежали на межі цієї осади з другою і четвертою, а також території, котру Ансерін не зарахував однозначно до жодної осади, але яка під час написання документів інтенсивно освоювалась і розкидалася, – площі вздовж берегів потоку Свинорія (сьогодні – вул. Волоська, Стуса). На той час не було терміна, яким можна було іменувати не забудовані, але вже інтенсивно загосподарьовані землі. Очевидно, Ансерін уперше запозичив тут термін «тракт», який не раз використав потім у своєму наступному документі – інвентарі 100 ланів – для означення частини сучасного йому «лану». Тотожність понять «осада», «лан», «тракт» в одному конкретному випадку – для території, окресленої як «осада Під сторожею» – свідчить про справді винятковість чи особливість цього терену.

У переліку об'єктів, що підлягають оподаткуванню, подибуємо Раецький млин²⁹ (вул. Франка – Кобилянської), що дає право віднести цей млин до згаданого тракту та відповідної осади. Назву цього ж млина декілька разів ужито для уточнення локалізації інших об'єктів, зокрема для «початків» чи «передніх сторін» багатьох ланів, які сходилися до Раецького млина, що вказує: це якась важлива точка, не виключено – певна межа освоєння долини потоку Сорока на перехресті доріг (нині вул. Руставелі, Волоської, Стрийської, Коцюбинського) і потоків Свинорія та Пасіки.

Розвиток освоєних територій відповідно до шосу 1607 р.

Із прикінцевого тексту для кожної з осад видно, що автору недостатньо прийнятого ним способу опису, щоб показати найновіші для його часу зміни – розширення й опанування приналежних місту теренів, найновіше освоєння периферії міської юрисдикції Галицького передмістя. У своєрідних додатках до фіксації одиниць оподаткування кожної з осад з'являються різноманітні назви угідь, що поставали на периферіях: рілля, луки, а також кар'єри каменю (gore odkryte)³⁰, фільварки, пасіки, немалий перелік ланів (Билинівські, Тичинські, Вонсовські, Пержинчинські, Мерцинський, Ольп-

²⁸ *Описи передмість*, с. 151.

²⁹ Там само, с. 152.

³⁰ Там само, с. 143.

нерівський) і назви сусідніх сіл (Лисиничі, Млиновичі)³¹. Повідомлення щодо освоєння нових теренів зводиться до інформації про виникнення нових домогосподарств, угідь і пасік на периферії освоєних територій.

Ансерінова інтерпретація пролягання меж ланів

На основі вивчення генерального інвентаря Роман Могитич ствердив, що межі між ланами, зокрема станом на 1608 р., закріпилися в лініях пролягання³² вулиць, більшість із яких збереглися до сьогодення. Проте в шосі 1607 р. його автор один раз підкреслює, що домогосподарства Темричівського лану розміщені по обох сторонах Личаківської вулиці, а вулиця Сокільницька лежить на Міклашевському (пізніше Пелчинському) лані³³, тобто не є межею між сусідськими ланами. Домогосподарства, що розташовувалися ближче до Сокільницької, належали і до осади, і до Пелчинського лану, а ті вздовж Сикстуської – до п'ятої осади й відповідного лану. Це підтверджує дуальну інтерпретацію поняття «вулиця» в ранньомодерному Львові та дозволяє припустити, що межі між ланами не збігалися з лініями вулиць, а проходили між тилами домогосподарств, чільні будівлі яких стояли при паралельних вулицях.

Основні терміни / поняття документації Станіслава Ансеріна

- «Осада». Базовим поняттям, яке Ансерін використав у шосі 1607 р., є «осада». З доступних на сьогодні джерел впливає, що слово «osada» для Львова в польськомовному варіанті вжито в шосі 1573 р. стосовно якогось поселенця: «Woytek Dwornik na powey osadzie»³⁴. Цікаво, що з інтервалом у чотири роки, в 1577-му, цього платника податків віднесено вже до Клепарова³⁵, а не до Малого Голоска, як було в попередньому документі; з чого впливає, що «нове поселення» появилось десь на межі названих міських сіл. Раніших випадків уживання терміна «осада» на сьогодні не зафіксовано. Можна припустити, що термін був запроваджений Ансеріном для означення більш-менш щільно розміщених домогосподарств.

- «Город». В описі нерухомості першої осади як найдрібніше територіальне утворення, котре водночас є одиницею оподаткування, виступає

³¹ Там само, с. 142–143, 146, 152, 154.

³² Р. Могитич. Передмістя самоврядного Львова у першій половині XVII ст. // *Вісник Українського інституту досліджень* 13 (2003) 33–51.

³³ *Описи передмість*, с. 141–143, 152.

³⁴ *Exactio Regalis sub interregno laudata Anno Domini MDLXXIII Schoss Dupla* // ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 770, арк. 134 зв.

³⁵ *Contributio Regalis Schos Dupla primum in Conuentionibus Particularibus, deinde Wladislauiae in Conuocatione Senatorum Regni laudata et per S.R.M. approbata Anno 1577* // ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 770, арк. 269 зв.

поняття (об'єкт, денотат) «город», починаючи від твердження, що частина осади (від Струмислової вежі до Стрільниці вздовж східного валу) віддавна складалася з городів: «są te ogrody», і закінчуючи інформацією, що Урбан Убальдіні докупив і приєднав городи до свого фільварку й виноградника³⁶. В наступних частинах шосу «город» як єдина форма власності перестає домінувати, а з контексту можна зрозуміти, що деколи це поняття включало ділянку з житлом, тобто повноцінне передміське домогосподарство. Іноді ж складається враження, що його застосовують як архаїчний термін найменшої одиниці земельної нерухомості й одночасно оподаткування. Особливо це стосується найдавніше освоєних територій передмістя, що прилягали до середмістя, таких як уже згадана частина осади вздовж східного муру, котра складалася з городів; першим тут вписано город, яким володів «Iwan Rohatyniec przeciwko Strumilce bascie»³⁷, тобто в межах сучасної пл. Соборної. В цьому ж 1607 р. Іван і Прокіп Рогатинці володіють нерухомістю на Руській вулиці в середмісті³⁸. Сусідні до ділянки Рогатинця господарства, котрі віднесено до інших (другої та третьої осад), не задекларовані як «городи», тому важко уявити, що ця відома й не бідна людина вживала вигідно розміщену ділянку виключно для вирощування овочів. Зрештою, вже в 1618 р. про цю ж ділянку зазначено: «Strumilka nad walem za Bernardeny az ku Strzelnicy się ciągnie; W Rohatynskiem domie Dorotha»³⁹.

Поняття «город» знову появляється в уже згаданому додатку до опису третьої осади, де переважна частина нерухомості віднедавна належала Мартинові Кампіану: «Przyłozywssy iesce ogrody p. Campianowe»⁴⁰. На початку приписки сказано, що Кампіян докупив до ланів своєї Калічої гори крайні городи, з яких сплачувалися міські чинші та які прилегли до другої межі, котрою їздять до Раецького млина. Далі перераховано ці городи та їхніх власників; одна із власниць – Анна Пшепборчина. «Do tego iescze tez niebosczyk p. Campian kupił tamze wedle tego ogroda Oleyarskiego, kthory nazywano i Przerpiorczynskim, osobny ogrod od Daniela Rusina...»⁴¹. Якщо недавно сформовану велику земельну нерухомість названо «ланом», то все приєднане – «городами». Ці «городи» локалізуються між вул. Франка і вул. Кирила й Мефодія,

³⁶ *Описи передмість*, с. 138, 141.

³⁷ Там само, с. 138.

³⁸ Anno Millesimo Sextesimo Septimo die 1 Iunii Schosz Simpla na Wyprawę Seymu Warszawskiego pozwolona przez XL Męze a wybierana przez P.P. Sebastiana Karczewica i Mikołaja Gelasina Ławnikow Lwowskich // ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 773, арк. 26.

³⁹ *Описи передмість*, с. 196.

⁴⁰ Там само, с. 151.

⁴¹ Там само, с. 152.

тобто паралельно до потоку Сорока на її лівому березі до впадіння в нього потоку Свинорія. Доповнюючи цю інформацію вже згаданим тлумаченням про нове господарське освоєння долини Свинорії, можемо підтвердити попередній висновок щодо поступового загосподарювання впродовж давніших століть земель долини Полтви, Сороки та Свинорії проти їхньої течії. У XV – на початку XVI ст., на думку одного з упорядників раецької книги Львова 1460–1506 рр. Мирона Капраля, термін «город» (ortus, hortus, garten, gertce) придатний до порівняння з поняттями «area», «domus» «erbe»⁴², тобто можна говорити про «город» як найменшу одиницю оподаткування земельної власності. З опису в пп. 3.4 і 3.5 випливає, що найдавніше на львівських передмістях освоювали землі в долині об'єднаної Полтви (просп. Шевченка, вул. Грушевського), Сороки (між вул. Руставелі та Франка), Свинорії (вул. Волоська, частково далі на південь – між вул. Свенціцького і Снопківською). Це підтверджує і мапа з надписом «Ogrody na łaniech przy Skalce»⁴³, поміщеним між позначеннями вул. Соколівка і русла Сороки.

- «Виноградник». Із денотатом «город» у частині документа для першої осади конкурує поняття (об'єкт, денотат) «winnica», котрий можна тлумачити і як «виноградник», і як «винарство» – місце виробництва вина. Вказівки урядника на конкретні місця, де відбувався цей промисел, локалізує їх у традиційному місці вирощування виногадної лози на південних схилах хребта Давидівського пасма на Личакові.

- «Лан». В описах усіх осад поняття «лан» уживається в розумінні великого земельного наділу одного конкретного власника⁴⁴, деколи інформуючи про колишніх власників. Вибрана інформація не є самодостатньою, але вельми допоміжна при картографічній інтерпретації інвентаря 100 ланів.

- «Гора». В одному з описів 1607 р., що входив у комплекс інвентаризації рухомого й нерухомого міського майна, сказано:

Gury ieszcze za Lyczakowem są, gdzie kamień łamią zdawna i nowoodkryte przy końcach łanów miejskich, po różnych miejscach, które same górnicie pracą i kosztem swym na obszarach abo w lisnich z pozwolaniem pp. łongirów do rigestru zapisanym, miejsce sobie wpatrzywszy, na swój pożytek odkrywaią i poki kamienia stanie w nich robią⁴⁵.

⁴² Раецька книга міста Львова (1460–1506) / упор. М. Капраль, Б. Петришак., т. 9. Львів 2020, с. 823.

⁴³ ЦДІАУЛ, ф. 742, оп. 1, спр. 1073, арк. 1.

⁴⁴ M. Dołyńska. Przestrzenny model miasta na prawie niemieckim: rzeczywistość i nowożytna recepcja na przykładzie Lwowa // *Przestrzeń – prawo – pismo. Studia nad elementami kultury miejskiej* / ред. А. Buczyła, А. Maleszka, J. Możdżeń. Toruń 2018, с. 28.

⁴⁵ Księga szosu raiowskiego у pana Anseryna sporządzana w roku 1608. Gury kamienne i wapienne piece // ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 718, арк. 221.

Тут термін «гора», крім побутового зрозумілого значення, означає кар'єр, де видобували каміння або пісок.

Поняття, які означають комунікації

• «*Вулиця*». В інвентарі авторства того ж Ансеріна вона переважно має лінійну смислову інтерпретацію в тих випадках, коли йдеться про комунікативну інфраструктуру. Крім того, можна з великою ймовірністю допустити, що для передмість автор розрізняв «вулицю», коли вона пролягала між забудовою, «дорогу», коли йшла між городами й орними землями, і «гостинець», що тягнувся серед лісів, хащів і т. ін. – так би мовити, магістральне сполучення.

• «*Дорога*». Це поняття, наприклад, ужито в такому уточненні: «*Za tymi Wola Stencłowska. Przed którą drogę przestąpiwszy nazad ku miastu idzie*»⁴⁶. Зміст підказує, що це кінець Сокольницької вулиці, після останніх двох домогосподарств якої починається Стенцлівська Воля. Карти XVIII ст. засвідчують, що тогочасна основна дорога (лінійна Сокольницька вулиця) збігалася з нинішньою вул. Коперника тільки до вул. Бандери, якою і прямувала далі аж до сучасної Городоцької. Широка комунікація була й уздовж вул. Колеси, а далі через гору й по вул. Коцюбинського спускалася до Братського та Раецького ставів; вужча дорога збігалася з верхньою частиною сьогоднішньої вул. Коперника й упиралася в Пелчинський став, від якого, ймовірно, урядник при укладанні інвентаря рухався у зворотному напрямі, до середмістя. Тобто кінець вулиці з дуже віддаленими одне від одного домогосподарствами називається «дорогою».

• «*Гостинець*». Поняття «гостинець» у шості появляється тільки при описі третьої осади, декілька разів його вжито з уточнювальним членом «Волоський». Цей гостинець – поняття загальновідоме, збігається із сучасною вул. Зеленою. На карті Фрідріха фон Міга можна побачити вздовж окремих широких ліній доріг паралельні вузькі лінії, що тлумачилося б як зображення «вулиці». Це підтверджується формулюванням пункту: «Друга [вулиця] за сляком* Волоського мосту по обидві сторони гостинця»⁴⁷. На рукописній мапі кінця XVIII ст. зображено лінії з обох боків Зеленої, попри які позначено домогосподарства, причому деякі лінії розірвані. Легенда мапи твердить, що таким чином зображували стежки⁴⁸. Можливо, у розумінні ранньомодерного урядника забудова не могла розміщуватися при шляху, а тільки вздовж ву-

⁴⁶ *Описи передмість*, с. 153.

* Шлагбаум, рогачка.

⁴⁷ *Описи передмість*, с. 144.

⁴⁸ *Galicja na Józefińskiej mapie topograficznej 1779–1783* / ред. А. Janeczek, т. 8В. Warszawa 2015, с. LXXIV.

лиці, утворюючи полігон. У шосі 1636 р. в контексті забудови при Волоському гостинці з'являється і Сихівський гостинець: «Na drugiey stronie tegosz goscinsa Wołoskiego z pola wracaiać się ku miastu nowe trzy locatie od wawazu goscinsa Sichowskiego»⁴⁹. Такий виклад дозволяє припустити, що Сихівський гостинець – це нині вул. Архипенка і Генерала Тарнавського.

Для ще одної магістралі використано формулювання:

Над Зубрівським і Солонківським гостинцем у напрямі до Раецького млина (від рогачки, з'їжджаючи з Волоського гостинця [дотримуючись] виключно лівої від себе сторони дороги, якою їздять до Зубри і Солонки, аж до стародавнього Раецького млина)⁵⁰.

Об'єкт «Над гостинцем» може означати домогосподарства на південь від сьогоднішньої вул. Руставелі, бо саме вона відходить від Зеленої, залишаючи потік Сорока праворуч при русі в напрямку до периферії. В описі другої осади цього ж шосу йдеться про Соколівку (Соколівську вуличку), яка топографічно відповідає цьому відрізку комунікації, котрий має одночасно різні уточнювальні («Зубрівський і Солонківський» та «Соколівська») й узагальнювальні (гостинець і вулиця) члени назви.

Крім названих, Ансерін також декілька разів згадує Глинянський гостинець⁵¹ (нинішня вул. Личаківська), гостинець до Знесіння (вул. Солодова, Піскова, Харківська і далі до Знесіння) та інші.

Дуальність поняття вулиці

Вживання цього терміна й у лінійному, й у площинному розумінні можна пояснити тим, що, описуючи нерухому власність, урядник бачив не тільки фронт домогосподарства, а й усю його територію із забудовою та агроділянками; тож під «вулицею» розуміли групу домогосподарств, об'єднаних спільною, переважно топографічною, ознакою⁵². Та все ж, пояснюючи розташування нерухомості, урядник водночас оперує поняттям вулиці, вживаючи його в лінійному сенсі. Про те, що автор шосу, ймовірно, уявляв вулицю лінією, свідчать поділи на «передню» і «тильну» вулиці. Для третьої осади такий поділ відповідає переважно двом сторонам, що прекрасно ілюструє рукописна мапа 1686 р. Для другої осади нема такого чіткого розподілу. Це можна пояснити тим, що домогосподарства були приписані до вулиці (тут Фрайборковської) на значній площі без чіткої комунікаційної осі між ними, що було зумовлене поступовим освоєнням терену передмістя – виникненням нових

⁴⁹ *Описи передмість*, с. 211

⁵⁰ Там само, с. 150.

⁵¹ Там само, с. 138–139, 143.

⁵² М. Долинська. *Історична топографія*, с. 185, 205.

домогоподарств, розміщених поза межами традиційно розташованих осад і городів, та появою нових господарських одиниць – наприклад, фільварків.

Примітно, що для другої осади в одному пояснювальному реченні узагальнювальний член «вулиця» вжито в подвійному сенсі:

Перша вулиця починається від кінця Широкої вулиці, за Бернардинським костелом біля Песього ринку. Назва [цієї вулиці] походить від [прізвища] мешканця – Пальчиковська, як на початку, так і в кінці так називається⁵³.

У цьому фрагменті тексту назва «Широка» при інтерполяції даних на мапу збігається приблизно зі східною частиною нинішньої площі Соборної, а «вулиця Пальчиковська» є полігоном, що вписується між сучасними вул. Пекарською, Франка, Богомольця та Тершаківців.

Своєю чергою, розрізняються «вулиця» і «вуличка». Приклад: вуличка Соколовська («Sokołowska uliczka»)⁵⁴, що відповідає відтинку вул. Руставелі від Зеленої до Архипенка. Натомість в описі третьої осади, де зазначено наступний відрізок цієї вулиці (від Архипенка до Волоської), не вказано ні назви, ні чітко зазначеного денотата, тільки уточнювальний член «Sokołowka»⁵⁵.

Висновки

1. Ансерін старався чітко та зрозуміло структурувати шос, за опорну одиницю якого вибрав «осаду». Станом на 1607 р. на Галицькому передмісті існувало п'ять осад – поселень з більш-менш скупченою забудовою:

- в межах сучасних вул. Винниченка, Личаківської, Кривчицької дороги, Лисенка;
- пл. Митної, вул. Франка, Архипенка, Генерала Тарнавського, Пасічної, Личаківської;
- пл. Митної, вул. Франка, Руставелі, пл. Франка, вул. Франка, Грушевського, Волошина, Ковжуна, Ліста, пл. Міцкевича, пл. Галицької;
- вул. Ковжуна, Ліста, Волошина, Драгоманова, Коцюбинського, Вітовського, Коперника, Дорошенка, пл. Міцкевича;
- вздовж проспекту Свободи, вул. Гнатюка.

2. Поняття «лан» виявилися необхідним для пояснення розташування осад. В описах усіх осад це поняття вживається в розумінні великого земельного наділу одного конкретного власника із зазначенням кількості ла-

⁵³ *Описи передмість*, с. 143.

⁵⁴ Там само, с. 145.

⁵⁵ Там само, с. 151.

нів, деколи інформуючи про колишніх власників. Вибрана інформація не є самодостатньою, але набуває значної ваги при картографічній інтерпретації інвентаря Ансеріна.

3. Тотожність застосування понять «осада», «лан», «тракт» в одному документі для однієї і тієї самої території свідчить про виникнення нових форм загосподарювання терену, для означення якого урядник не знав установлені форми назви угіддя.

4. Можна говорити про «город» як найменшу одиницю оподаткування земельної власності. В деяких пунктах під цим поняттям урядник розумів повне домогосподарство – будиночок із ділянкою, в інших – власне город (земельну ділянку). Текст шосу не дає відповіді, чи рівноцінно оподатковувалися сам город і халупа з городом. Документ не розрізняє чітко маєтність із забудовою і земельний наділ, як це було зроблено в пізнішій Йосифінській метриці.

5. З великою ймовірністю «город» був найдавнішою мірничою одиницею при освоєнні земель на львівських передмістях у долинах об'єднаної Полтви (просп. Шевченка, вул. Грушевського), Сороки (відрізок між вул. Руставелі і Франка), Свинорії (вул. Волоська, частково далі на південь – між вул. Свенціцького і Снопківською). Це підтверджує і мапа з надписом «Ogrody na łaniech przy Skalce», розміщеним між позначеннями вулиці Соколівки і русла Сороки. В часи Ансеріна сільськогосподарське та млинарське освоєння Галицького передмістя поширювалося від Раецького млина на південь долиною потоку Свинорія. Раецький млин урядник трактує як осердя просторової організації Галицького передмістя.

6. Різнилися між собою щодо величини й оточення такі поняття, як «вуличка», «вулиця», «дорога» та «гостинець».

7. «Вулиця» в документі є дуальним поняттям: при топографічних поясненнях сприймається як лінія, а при переліку об'єктів оподаткування має площинний характер. Це друге значення займає в ерархії нижчий щодо осади рівень.

8. Неоднакове, нерівномірне структурування шосу є безумовно корисним для дослідника, оскільки дозволяє поставити більше різних питань до тексту й, відповідно, отримати різноманітнішу інформацію.

References

Dolynska Mariana. A New Method of Classification of Named Items of 16th–18th Century Suburbs of Lviv // *Studia Geohistorica* 8 (2020) 45–57.

Dolynska Maryana. Do pytan'nia klasyfikatsii urbanonimiv iak istorychnoho dzhe-rela // *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriiia «Istoriia Ukrainy. Ukraino-znavstvo: istorychni ta filosofski nauky»* 26 (2018) 18–32 [Долинська Мар'яна.

- До питання методики класифікації урбанонімів як історичного джерела // *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»* 26 (2018) 18–32]. [In Ukrainian.]
- Dolynska Maryana. *Istorychna topohrafiia Lvova XIV–XIXst.* Lviv 2006 [Долинська Мар'яна. *Історична топографія Львова XIV–XIX ст.* Львів 2006]. [In Ukrainian.]
- Dolynska Maryana. Neopublikovanyi spysok «Holovnoho inventaria sta laniv...» 1608 r. dlia mesta Lvova // *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Zbirnyk naukovykh prats* 7 (2005) 89–105 [Долинська Мар'яна. Неопублікований список «Головного інвентаря ста ланів...» 1608 р. для міста Львова // *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка* 7 (2005) 89–105]. [In Ukrainian.]
- Dołyńska Maryana. Przestrzenny model miasta na prawie niemieckim: rzeczywistość i nowożytna recepcja na przykładzie Lwowa // *Przestrzeń – prawo – pismo. Studia nad elementami kultury miejskiej* / red. Andrzej Buczyła, Anna Maleszka, Julia Możdżeń. Toruń 2018, s. 27–37. [In Polish.]
- Dolynska Maryana. Rec. na: Vitalii Mykhailovskyi. *Istoriia, mova, heohrafiia: toponimy seredniovichnoho Podillia.* Kyiv: Tempora 2021. 412 s., il. // *Ukrainian Historical Review* 1 (2022) 197–198 [Долинська Мар'яна. Рец. на: Віталій Михайловський. *Історія, мова, географія: топоніми середньовічного Поділля.* Київ: Темпора 2021. 412 с., іл. // *Ukrainian Historical Review* / *Український історичний огляд* 1 (2022) 197–198]. [In Ukrainian.]
- Galicja na Józefińskiej mapie topograficznej 1779–1783* / red. Andrzej Janeczek, t. 8B. Warszawa 2015. [In Polish.]
- Kapral Myron. *Urzednicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku.* Toruń 2008. [In Polish.]
- Mohytych Roman. Peredmistia samovriadnoho Lvova u pershii polovyni XVII st. // *Visnyk Ukrzakhidproektrestavratsiia* 13 (2003) 33–51 [Могитич Роман. Передмістя самоврядного Львова у першій половині XVII ст. // *Вісник Укрзахідпроектреставрація* 13 (2003) 33–51]. [In Ukrainian.]
- Opisy przedmiast Lvova XVI–XVIII st.* / upor. Andrii Feloniuk, t. 4. Lviv 2014 [Описи передмість Львова XVI–XVIII ст. / упор. Андрій Фелонюк, т. 4 Львів 2014]. [In Ukrainian.]
- Petryshak Bohdana. Chas reform: reorhanizatsiia ustroiu miskoï kantselarii Lvova ostannoï tretyny XVI stolittia // *Arkhivy Ukrainy* 1 (2017) 208–219 [Петришак Богдана. Час реформ: реорганізація устрою міської канцелярії Львова останньої третини XVI століття // *Архіви України* 1 (2017) 208–219]. [In Ukrainian.]
- Raietska knyha mista Lvova (1460–1506)* / upor. Myron Kapral, Bohdana Petryshak, t. 9. Lviv 2020 [Раецька книга міста Львова (1460–1506) / упор. Мирон Капраль, Богдана Петришак, т. 9. Львів 2020]. [In Ukrainian.]

Львівський міщанин Станіслав Ансерін, який протягом життя перебував на всіх можливих посадах магістрату, від помічника писаря до бурмистра, в 1607–1608 рр. реалізував амбітне завдання загальної інвентаризації міської власності, зокрема нерухомості. Було створено два обширні документи: податковий реєстр від 1607 р. і головний інвентар ста ланів від 1608 р. Ці два джерела разом із рукописною мапою Львова, датованою 1686 р., формують джерельну базу дослідження. Стиль і наповнення документів дозволили поставити до них низку питань, відповіді на які висвітлюють ранньомодерне сприйняття простору львівських передмість, вербально оформлене Ансеріном.

Опрацьовані раніше в публікаціях Авторки методологічні засади онтології міського простору зі зверненням до ретроспективної локалізації нерухомості та єрархічної класифікації об'єктів, які описуються назвами, дозволили показати відношення, зв'язки та взаємодії між власне назвами і денотатами-об'єктами львівського Галицького передмістя. Вони дозволяють реконструювати культурний пейзаж на початку XVI ст., спираючись передовсім на розуміння Ансеріном топографічних особливостей та адміністративно-інфраструктурного устрою території передмістя, а також на його інтерпретацію таких мірничих і податкових одиниць, як лан, тракт, осада, вулиця, город, та єрархічних зв'язків між об'єктами. Скрупульозно написаний текст податкового реєстру змальовує як найновіші (на дату його створення) об'єкти господарської діяльності, так і історію освоєння передмістя з використанням базової податкової одиниці «город». Крім неї, до основоположних понять податкового словництва С. Ансеріна належать «осада», «виноградник», «гора» та «ріка». Поняття, котрі означають житло/будівлю, як-от «халупа» чи «дім», ужито вкрай рідко. Внаслідок територіальної прив'язки опис яскраво ілюструє дуальність поняття «вулиця» – лінійність і площинність. У ньому також проявляється єрархічність понять «вуличка», «вулиця», «дорога», «гостинець».

Ключові слова: Львів, передмістя, фіскальні документи, Станіслав Ансерін, осада, денотат, город, вулиця.